

Regleringen av Staden inom broarna.

Denna fråga, som ännu ej fått sin lösning och väl ej får det så snart, måste i alla fall lösas. Trots alla krumbukter och allt förhållande går det ej i längden att bara posera med armarna i kors och med liknöjdhet se på huru den dåliga hygien genom för tidig död rycker bort människor, vilkas enda brott är, att de låtit sig födas eller bott i solfattiga, stinkande gränder.

Men är det då verkligen så farligt med de sanitära förhållandena? Redan vid Diskussionen hösten 1919 påpekade jag i Stockholms Dagblad, att överdödligheten i Nikolai församling under vart och ett av åren 1917 och 1918 kunde uppskattas till ett 60-tal människor. Denna beräkning var gjord på grundvalen av de siffror, som publicerats i pressen vid de båda närmast föregående årsskiftena. Sedan dess har emellertid officiell statistik utkommit, varigenom säkrare värden kunnat erhållas. Beklagligtvis har det ej varit möjligt att göra uträkningen för alla församlingar, emedan dödsfallen inom Försörjningsinrättningen (se tab. 251, Statistisk årsbok för Stockholms stad 1920) ej är fördelade på de olika församlingarne. För övrigt ha dödstalen erhållits ur tabellerna 16 i årsböckerna för 1918 och 1919 med korrektion för Sabbatsbergs ålderdomshem, Rosenlund och guldbrällöps hemmet, Försörjningsinrättningen och Arbetsinrättningen ur ovannämnda tabell (251 i årsb. för 1920).

Dödligheten församlingsvis i procent av folkmängden.

	1917	1918
Storkyrkoförsamlingen	1,77	2,13
Klara församling	1,24	1,87
Adolf Fredriks"	1,27	1,67
Gustav Vasa "	1,36	1,59
Matteus' "	1,06	1,42
Jakobs & Johannes' församlingar	1,08	1,54
Engelbrekts församling	0,96	1,33
Hedvig Eleonora "	1,25	1,49

Oscars församling	1.00	1,47
Maria "	1,14	1,55.

Överdödligheten över den bästa stadsdelen (Engelbrekt) har alltså varit för Nikolai 0,8 och 0,80% åren 1917 och 1918 resp. eller 86 och 84 personer. Överdödligheten över de 9 övrigas medeltal, som äro 1,15 % och 1,55 % för 1917 och 1918 resp, blir alltså

år 1917: 0,62 %, motsvarande 66 personer, och

" 1918: 0,58,%, " 61 " .

Detta är onyggliga siffror, ett blodbad i jämförelse med vilket kristian Tyranns var en ren obetydlighet. Att man ej kan i varje särskilt fall peka ut och säga namnen på dem, som här fallit offer för bödelsyxan, har ingen betydelse.

Genom tillmötesgående av Stockholms stads, statistiska kontor har aktuarien G. Silén utarbetat och ställt till mitt förfogande en tablå över tuberkulosdödligheten inom de olika församlingarne, som avtryckes å nästa sida och till vilken hänvisas. Visserligen är en dylik sammanställning ej så mycket bevisande, då som var man vet, dödsfall på grund av tuberkulos kunna inträffa decennier efter det att sjukdomsfröet inandats. En person kan således ha åsamkat sig tuberkulos i Staden, sedan flyttat över till Katarina eller annan stadsdel och dött där. Emellertid märker man även här vid addition av siffertalen, att under de fem åren genomsnittsprocenten ställer sig högst för Storkyrkoförsamlingen, nämligen till det dubbla emot medeltalet för de tre Östermalmsförsamlingarne, som här stå långt bättre än de övriga. Rörande tuberkulosen gjorde professor Menschen i början av 1900-talet en ingående undersökning, som gav det mest nedslående resultat för Storkyrkoförsamlingen. Intresserade torde själva taga del av arbetet.

Det kan tyckas, att ovanstående siffror äro rysansvärda och borde väcka allmän rusa. Men icke desto mindre avvisas de ganska ogenerat. En arkitekt pekar på ökad hygienisk kontroll och skärpta ordningsföreskrifter, utrymmande av lägenheter, som sakna de för en god bostad nödvändiga betingelserna och dessa lägenheters omda-

Tu berku losdödligheten i Stockholm församlingsvis åren 1917-1921.

	Stork Klara Ljesh, Ad. Fr.	G.V.Matt. Jak. Joh. Eng. h.E. Osc, Lat. fia ria	Ma- Bault ma sern hus o.d. sörjn. l) deb	Blom-la- sern hus o.d. sörjn. l) deb	Barn-Ärb.c För- rigasta- l) deb	Öv- Hela																
1917	26	21	74	30	41	80	16	36	20	34	21	114	50	98	66	6	9	1	205	1	949	
1918	29	23	97	39	34	79	15	54	23	35	37	90	36	98	78	15	9	4	193	2	990	
1919	25	20	103	35	49	77	18	56	30	26	18	95	35	106	69	22	7	5	189	2	987	
1920	12	20	98	17	32	67	10	49	18	25	24	86	33	111	72	16	4	2	177	-	873	
1921	22	15	54	19	33	67	14	31	32	12	17	78	19	93	41	16	6	2	128	1	700	
På 1.000 inv.																						
1917	2,41	1,74	1,63	1,65	1,91	1,99	1,76	1,43	0,83	1,49	0,95	2,69	2,96	1,95	2,14	0,89	2,77	0,89	34,14	-	2,32	
1918	2,70	1,96	2,06	2,14	1,60	1,93	1,69	2,13	0,55	1,51	1,65	2,13	2,13	1,92	2,45	1,94	3,13	3,59	33,27	-	2,40	
1919	2,37	1,76	2,21	1,96	2,33	1,91	2,20	2,28	1,24	1,12	0,80	2,25	2,10	2,13	2,18	2,70	2,65	4,85	33,62	-	2,42	
1920	1,11	1,75	2,07	0,95	1,52	1,64	1,16	1,97	0,73	1,08	1,06	2,03	1,95	2,15	2,21	1,77	1,65	1,69	30,58	-	2,10	
1921	1,98	1,30	1,14	1,05	1,56	1,61	1,63	1,24	1,30	0,52	0,74	1,83	1,11	1,78	1,22	1,62	2,43	1,77	21,84	-	1,67	

Ann. Tabellen upptager alla former av tbc. Den är sammanställd efter något andra principer än de i årsboken följda; avvikelsen är icke avsevärd, men må här påpekas, att dödsfallen å anstalter (ålderdomshem, försörjn.-och arbetsinrättn.) här äro förda tillsammans i en särskild kolumn.

1) Bosatta utom Sthlm.
Okänd eller utan fast bostad,
okänd.

nande för andra (vilka?) ändamål. Detta skulle enl. hans förmenande icke endast vara fromma önsknings utan grunda sig på bestämmelserna i den nya hälsovårdsstadgan av år 1919. Den, som tror, att luft och sol låta kommendera sig av en hälsovårdsstadga eller myndigheters kontroll, kan ju sätta sin lit till denne arkitekt. En annan man av samma yrke, som även deltog i Stockholms Dagblads diskussion hösten 1919, erinrade, att en reglering av Staden inom broarna visst icke behövde på vandalvis gå förhärjande fram över oersättliga kulturminnen, om nämligen blott förut faststälts en särskild, pietetsfull och sträng byggnadsordning för Staden inom broarna. Härvid tänkte han sig, att nybyggandet endast skulle få ske efter särskild sanktion av varje byggnad av sakförständig myndighet, exempelvis sammansatt av medlemmar av Nordiska museet, Stockholms skönhetsråd m.fl. Innan dess vore varje åtgärd till Stadens omdaning farlig och skadlig. Varför de omtalade institutionerna skulle kunna förutsättas sitta inne med större förmåga än vi andra att bedöma det kulturhistoriska värdet av ett hus, uppgavs icke, och påståendet torde inte heller kunna motiveras. Helt nyligen har arkitekten A.E. Melander gjort sig till tolk för en liknande uppfattning (Nya Dagligt Allehanda för söndagen den 5 november 1922).

Jag tror, att det vore mycket farligt att lämna ifrån sig så stor makt åt en sådan särstående nämnd. "Den, som söker, han finner", heter det, och man behöver inte vara mycket psykolog, för att inse, att varje person i nämnden skulle sätta en ära i att söka uppspåra särskilda märkvärdigheter hos så många hus som möjligt för att hindra deras rörande. Varje sådan myndighet strävar efter tillfälle att få visa sin makt, det na vi erfarit både av kristidskommissioner och hyresnämnder. Men vi ha fått nog.

Det är nu atskilliga år sedan en ny plan till uppkörsväg till Södermalm måste uppgivas, emedan från estethåll förklarades, att det gamla stadshuset i hörnet av Södermalmstorg och Götgatan var tabu och ej finge rivas. En dylik skandal får ej upprepas, utan må vi i stället erinra oss den barske nydanarens skrivelse rörande ett hus, som han ville ha bort: "vore det också av gull, så skall det likväl

omkull, hör det ditt otäcka trull".

Det är av mycket litet intresse, om ett enstaka hus kan "räddas". De stora trafiklederna måste bestämmas utan hänsyn till dylika detaljer. Problemet är minsann tillräckligt svårt ändå, utan att särskilda svarigheter behöva uppkonstrueras för att yttermera fördröja lösandet, ty meningen är väl icke att avsiktligt förhåla tiden. Och huru skulle det i praktiken te sig, om de hus, som Nordiska museet och de andra experterna förelarade icke finge rivas, utdömdes av hälsovårdsmyndigheterna, såsom obeboeliga? Är verkligen meningen, att de skulle stå kvar tomma; om så är förhållandet, vem skulle ersätta ägarne för de förluster, de därigenom åsamkats? Varken Nordiska museet eller någon av de övriga experterna torde anse sig ha skyldighet härtill och inte heller hälsovårdsmyndigheterna. Och vad skulle det tjäna till? Husen äro ju privat område och icke tillgängliga för utomstående, eller skulle det kanske vara ägarnes skyldighet att upplåta dem som museer åt allmänheten?

Nej, saken måste ses mera i stort. All diskussion om bibehållande av enstaka hus må på förhand förbjudas, för såvitt man i själ och hjärta uppriktigt önskar arbeta för en Stadens reglering, ej endast föra ordet på läpparna.

På en person med historiskt sinne gör det ett beklämmande intryck att se, huru Staden inom broarna deklinerat. Att ännu under 1700-talet adeln och det rikare borgerskapet till stor del bodde här, torde vara väl bekant; ja, man behöver inte gå mer än ett 50-tal år tillbaka för att konstatera ungefär detsamma, oaktat stor utflyttning ägt rum till de norra stadsdelarne. Det nya Östermalm började byggas först på 70-talet. I Nikolai är för längesedan den gamla stämningen borta från gator och torg. Sällan ser man några granna uniformer eller eleganta ekipager på de gamla gatorna, där fordom stadens förnämsta innevånare hällö till. Att det är en annan klass, som nu drivits hit, framgår tydligast av fylleristatistiken. Av tab. 112 i Stockholms stads årsbok för 1920 synes, att under år 1919 beivrats 10788 fylleriförseelser i Stockholm, varav 3420 i Storkyrkoförsamlingen. Då Stockholm samtidigt (vid årets slut) hade en folkmängd av 408456 personer och

N kolai församling blott 11282, fallen alltså 31,7 på 100 av denna församling och icke fullt 2 på 100 i de övriga i genomsnitt, alltså ungefär 16 gånger så många fylleriförseelser i Storkyrkoförsamlingen som i genomsnitt för de andra församlingarna, räknat i procent.

Med dryckenskapen följer en hel del annat i släptåg, hembränning, lurëndrejeri, m.m. Det torde vara onödigt att påpeka vikten av en ordentlig upprensning av detta onda. Men kan en sådan ske under nuvarande förhållanden? Om det varit möjligt, varför har den då icke skett?

Frågar man en stockholmare, var trafiken är starkast i hans stad, får man i regel ett svar, som tyder på att han alldeles missat sig. Vanligen gissas på någon punkt på Nedre Norrmalm med relativt obetydlig trafik, men de verkliga, stora centra äro okända. I en diskussion, som för några år sedan förekom vid ett sammanträde med Samfundet S:t Eriks ledamöter, yttrade en talarinna, att hon 3 (!) gånger i veckan brukade passera Slussen och därvid lagt märke till att trafiken inte var vidare stark. På grund härav ansåg hon, att det icke var någon särskild brådska med att få Slussfrågan löst. Av tab. 186 i Statistisk årsbok för Stockholms stad 1920 synes, att stadens starkaste trafik konstaterats just vid Slussbroarna, nämligen för Västra Slussbron 538 åkdon pr tvärmetrar av körbanan pr dag och 377 för Östra. Tänker man sig ena bron uppe, skulle talen adderas och man erhålla 915 åkdon. Detta var år 1917, då benzinen var svåråtkomlig och trafiken relativt liten mot nu, då dessutom spårvagnar passera; körbanan har blott ökats obetydligt. Det förefaller som om ovanstående siffror skulle kunna tillfredsställa ganska långt gående fordringar på trafikintensitet.

Vid en under december månad 1922 företagen räkning av antalet åkdon, som på en dag passerade Slussbroarna, fann man, att detta, enl. uppgift i pressen, sprungit upp till inemot det 5-dubbla mot 1917. Härigenom har frågan om trafiken vid Slussen blivit aktuell och måst hänskjutas till speciellt sakkunniga. Att dessa utan att in-

skränka på slussningarna skola kunna åstadkomma någon bestående förbättring, är jag rädd för att man ej får göra sig någon förhoppning om. Och att Mälarestädernas förbindelser skola bli lidande, duger ej heller; skall följdén bli att Södertälje kanal göres bredare och djupare, så att inkörsporten till Mälaren flyttas dit?

Närmast efter Slussen komma i ordning:

Lilla Nygatan, söder om Gåsgränden, med 326 åkdon pr tvärmeter;

Norrbro med 302 åkdon pr tvärmeter;

Hornsgatan, vid Södermalmstorg, med 272 åkdon pr tvärmeter;

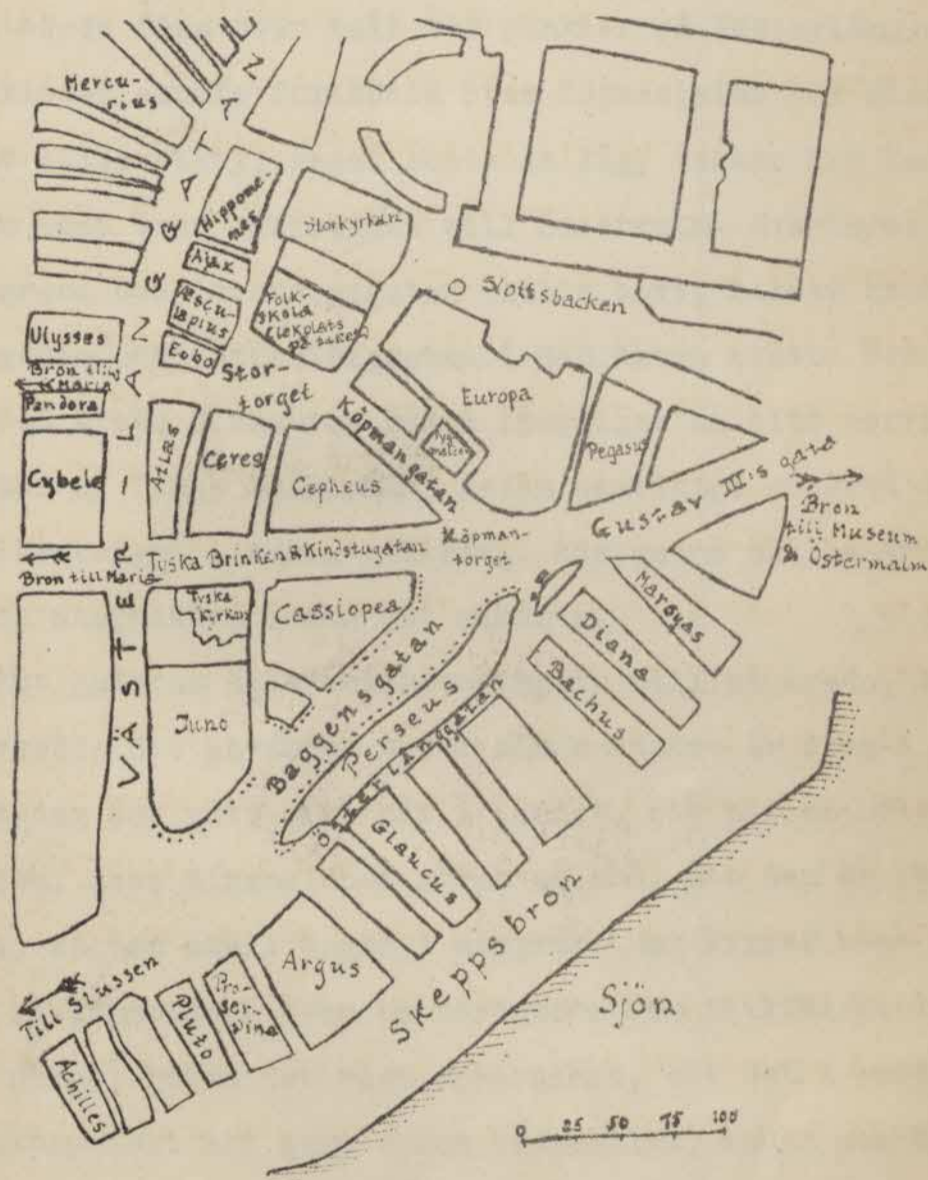
Stora Nygatan med 223 åkdon pr tvärmeter;

Myntgatan, med 201 åkdon pr tvärmeter;

Hantverkaregatan, vid Nya Kungsholmsbron, med 161 åkdon pr tvärmeter.

Det är på nyssnämnda gator man framför allt måste söka få någon lättnad i trafiken. De övriga platser, där räkning av åkdon ägt rum, visa lägre siffertal och äro utan intresse.

Av många skäl föredrager en del människor att bo i en stad framför att bo på landet: man är närmare sitt dagliga arbete; i händelse av olycksfall eller sjukdom, som kräver omedelbar behandling, finnas goda utsikter till snar hjälp; man har tillgång till muséer, bibliotek och föreläsningar, konserter och teatrar m.m. Däremot finnas också olägenheter: man har ej landsbygdens friska fläktar och vackra naturscenerier, ej de tysta nätterna, ej sådant tillfälle till friluftsliv som på landet, osv. Om man vill, att en stad skall gå framåt, bör man naturligtvis se till, att fördelarna ökas och olägenheterna minskas. De, som bo i villastäderna runt Stockholm, anse sig praktiskt taget ha allt gott av staden men vara fria från obehagen. På 15 minuter kommer man medelst tåg från Sundbyberg till Centralstationen, trots de många uppehållen på vägen. Sundbyberg ligger således faktiskt närmare Stockholms centrum än t.e. det bortre Södermalm, som endast formellt kan sägas tillhöra huvudstaden. Att en spårvagn på en gata ej kan köra så fort som en järnvägsvagn på särskilt inhägnat område, är uppenbart. För att minska den förlorade tiden har man endast att så mycket som möjligt minska vägsträckan.

Idealet för Stockholms form vore bikupan, en enda jättebyggnad över Staden inom broarna, men med vetenskapens och teknikens nuvarande låga ståndpunkt är en sådan lösning tillsvidare omöjlig. Vill i stället framlägga mina tankar, huru man utan onödigt stora rubbningar skulle kunna genomföra en välbehövlig reglering av staden.

Liv i stadsdelen måste vi först och främst ha, och därtill behövs det stora genomfartsvägar, som icke tangera utan verkligen gå tvärs igenom den. En x-bro med två fästen på Mariasidan, på segelfri höjd, borde föra över till två punkter på Västerlånggatan, varefter trafikleden skulle fortsätta över Köpmangatan och Kindstugatan till Gustav III:s staty; sedan kunde en låg, vacker bro leda till Blasieholmen samt över Nybroviken till Östermalm. Kvarteret mellan Triwaldsgränd och Järntorgsgatan skulle bort, likaså kvarteren mellan Prästgatan och Västerlånggatan å den östra sidan. Den blivande västra höga och breda Slussbron kunde lämpligen ha sitt norra fäste uppe i närheten av Tyska Stallplan, medan samtidigt en bred trafikled gick från Järntorget i samma riktning. Härigenom skulle trycket på Nygatan och Skeppsbron komma att minskas.

Att gatorna å kartskissen tagits till så breda, beror på att de äro avsedda att användas under många hundra år fram i tiden. Visserligen händer det rätt ofta här i landet, att när en offentlig byggnad uppföres, dess dimensioner göras så små, att den är för liten nästan genast, då den skall tagas i anspråk. Man bygger utan tillräcklig tanke på framtiden. Även om härigenom för tillfället besparingar kunna göras, borde det vara självklart, att det i verkligheten är mera ekonomiskt att göra saken ordentligt, medan man håller på. Här tillkommer ytterligare en omständighet, nämligen att man ej bör göra några okynnesändringar i stadsplanen utan, där det är möjligt, behålla vad som utan olägenhet kan stå kvar. Därför hava t.ex. Västerlånggatans västra sida och Prästgatans östra icke rörts. Vill man sedan genom olika stensättning markera, huru de gamla kvarterens gränslinier gått, vilket jag för min del skulle önska, torde det ej möta hinder.

Till förklaring av kartan kan vidare nämnas följande. Apparelljen

från Slussen leder i horisontalplan till höjden vid Tyska Stallplan och i sakta sluttning till nuv. Järntorget, varifrån man även kan stiga upp till Tyska Stallplan. De prickade linierna beteckna planteringar. Att icke alla gator och gränder å kartskissen gjorts bredare (t.ex. Svartmangatan mellan Stortorget och Tyska Brinken), betyder ej, att meningen är, att dessa skola bibehållas i oförändrat skick; det går lättare att orientera sig på kartan, om de där stå kvar i sin gamla bredd; huru de sedan skola braddas, erbjuder inga svårigheter att avgöra.

Man kan ha olika mening om en del detaljer i denna plan, men en sak anser jag, att man ovillkorligen måste hålla på: stora breda trafikleder, som gå tvärs igenom staden, dels från Maria församling till Östermalm, dels den breddade Västerlånggatan. Det var ett ödesdigert misstag, då Stora Nygatan togs upp för 300 år sedan, ett misstag, som det nu blir ganska dyrt att gottgöra men skulle kosta våra efterkommande ännu mer, om vi uppsköte saken.

För övrigt räckte det med ett skära av kvarteren något på Kindstugatans och Köpmangatans norra sidor och göra smärre uthuggningar här och där i grändkvarteren på östra och västra sidorna. Stortorgets gamla hus skulle bli ostörda. Börshuset kunde lämpligen med bibehållande av fasaden, apteras till folkskolelokal - en ny sådan behövs så innerligen väl - med lekplats för barnen på taket.

Såsom jag vid ett föregående tillfälle framhållit, hade staden under medeltiden en helt annan karaktär än i våra dagar; den påminde väl mest om en nutida ljus och glad småstad. Man byggde låga hus av sten eller trä (med torvtak och höga skorstenar), omgivna av trädgårdstäppor, där sol och luft spelade in i riklig mängd - i urkunderna omtalas kålgårdar och bärande fruktträd även i den innersta delen av staden. Östan mur nere vid Skeppsbron, ungefär där nu Reisen ligger, hade konungen sin trädgård i förra hälften av 1400-talet. Själva gatunätet har betydligt förändrats under årens lopp. Huru trakten nordväst om Storkyrkan såg ut i början av 1500-talet och sedan omdanats, har jag visat i en uppsats i Samfundet S:t Eriks årsbok 1915. Likaså ha genomgripande ändringar skett i grändsystemet norr om Köp-

mangatan och Stortorget samt kring Köpmantorget, som blott är betydligt mera än 200 år gammalt. Från Fiskastranden (= Fiskatorget), som närmast motsvarade våra dagars Brunnsgård, den dåtida hamnen i lä om strömmen, kom man upp till Köpmanporten, som för länge sedan är borta. - Av medeltidsbyggningar finns det knappast mera än två kvar: Storkyrkan och Riddarnolmskyrkan, båda redan i äldre tid vandaliserade. Lika dumt som det vore att söka återställa staden i dess medeltida skick - om det nu låte sig göra - vore att envist, utan hänsyn till dem, som bo där, pocka på bibehållandet av den nuvarande staden som ett museum för att visa dess utseende - i början av 1900-talet. Då en lantbrukare vill odla mark, på vilken urgamla fornlämningar, kanske ända från stenåldern, befinna sig, får han tillåtelse därtill, så snart vederbörlig undersökning hunnit göras, och då kanske det endast gäller att vinna en yta av några få kvadratmeter. Men här skall en hel stadsdel, och den värdefullaste i en av de mest välbelägna städer, ligga nere uteslutande av sentimental vördnad för några gammalmodiga kåkar från 16-, 17- och 1800-talen, som ingen av dem, som mest motsätta sig regleringen, skulle vilja bebo.

Personer, som motsätta sig en reglering av Gamla staden, brukar säga, att bäst vore, om husen där icke användes till bostäder utan som affärslokaler (butiker, kontor od.), att med ett ord stadsdelen bleve Stockholms City. Frånsett, att det vore mycket farligt ändå att ha en pesthärd i de bodar, vari man handlade, eller de magasin, där varorna vore lagrade, så går det icke för sig. Sverige är icke England med handel över hela jordklotet. Det röjer endast en förbluffande brist på verklighetsinne att komma fram med dylika hugskott, då man ser, huru litet emellanåt stora välkända firmor nödgas flytta över till Nedre Norrmalm eller Östermalm för att icke förlora sina kunder. Det borde vara uppenbart för alla, att de stora butikerna måste följa med kunderna, om de ej vilja förtvina. Banker och försäkringsbolag föredraga Nedre Norr. Stockholms Enskilda Bank och Skandinaviska Kredit Aktiebolaget m. fl. ha flyttat sina huvudkontor från Staden. Riksbanken har flyttat från Järntorget till Hjelgeandsolmen, vilken visserligen formellt hör till Nikolai församling men dock har

den norra stadsdelens karaktär. Av de större försäkringsbolagen driva Skandia och Stockholms stads brandkontor fortfarande sin rörelse i Staden, dock vid Mynttorget, så långt åt norr som möjligt. Undantagandes dessa och ännu ett par till, befinna sig alla övriga på Norrmalm eller Östermalm. Staden har själv placerat Rådhuset, som förut låg vid Stortorget och sedan vid Riddarhustorget, vid en bakgata på Kungsholmen, och Likaså äro Polishuset och Stadshuset förlagda till denna stadsdel.

Det vore ur många synpunkter beklagligt, om regleringen av Staden inom broarna, som i alla fall icke kan undgås, uppskötes längre än alldeles nödvändigt är. Vi, som tycka om att drömma oss tillbaka till de flyddja tiderna, då stadens främste män vandrade på Stadens gator och handelsmännen hade sina kontor och bodar vid Skeppsbron, Köpmangatan o.s.v., hava svårt att uppge tanken på en nyfödelse av denna stadsdel. Det torde ej finnas många städer, som kunna uppvisa ett sådant läge som Stockholm, och ingen stadsdel där har ett sådant som Gamla staden, på Brunkebergsåsen mellan Saltsjön och Mälaren. Men detta läge och Stadens gamla historia medföra även förpliktelsen att väl vårda det vackra arvet; nu ligger det för fäfat och utgör en skamfläck för Stockholm.

Jan. 1923.